

Het Grote Huis. De christelijke geloofstraditie in een (post)moderne wereld

Lezing Wartburg College, 17 II 2012, Dordrecht (locatie Marnix)

Dr. Ewald Mackay

Het is voor mij een bijzondere gebeurtenis dat ik hier mag staan. Zes jaar heb ik zelf op deze school gezeten. Sommige van mijn klasgenoten werken hier en ontmoet ik vandaag hier ook weer: Marjan Holster Verveen, Joop Noordzij, Gert-Jan Oosterom en Bart Spruit. Deze school is voor mij van immense betekenis geweest. Ik heb hier geweldige leermeesters gehad, waarvan nog maar enkelen hier vandaag werken – Leertouwer, Van der Spek, Veldhuizen en Verhey. Het stemt mij dankbaar dat ik nu iets mag terug geven. Daarom draag ik mijn lezing op aan deze school, aan de oudere generatie maar ook aan de jongere generatie die nu de fakkel doorgeeft!

Inleiding

Voor de zondagschool mocht je altijd een boek uitzoeken. Voor mij was dat een groot feest. Je kreeg dan een lijst met boektitels mee naar huis en urenlang zat ik te dubben welk boek ik zou nemen. Meestal nam ik uiteindelijk het dikste boek, en dat was toen ik tien was H. te Merwe, *Legionair bij de val van Jeruzalem*: het telde 239 blz. Tijdens het kerstfeest voor de kinderen, terwijl de sneeuw langs de ramen van de kerk dwarrelde, ervoer ik een immense vreugde dat ik zo dadelijk mijn boek zou krijgen dat ik daarna thuis in een hoekje bij het raam kon gaan lezen.

Na het kerstfeest wachtte mij thuis een teleurstelling want mijn moeder verbood mij om dit boek te gaan lezen, ik was volgens haar nog te klein voor al die gruwelen die er in beschreven werden en daar had ze ook gelijk in. Ewaldje was toen echter nog erg eigenwijs en daarom heb ik in het geheim onder de dekens met een zaklamp dit boek toch gelezen. Uur noch tijd bestond meer voor mij. Ademloos las ik over de val van Jeruzalem in het jaar 70 na Chr. Het beeld van de verwoesting van Jeruzalem en van de verstrooiing van Israël onder de volken, staat sindsdien als een oerbeeld of archetype in mijn geheugen gegrift.

Wat Te Merwe er niet bij vertelde, maar wat ik hier op de Guido ontdekte, toen ik voor literatuur Engels het boek *Omzwervingen* van Chaim Potok las, was dat er naast alle misère ook nog iets anders gebeurd was, een teken van hoop, een *'narrow escape'*. Immers, vlak voor de val van Jeruzalem vluchtte rabbi Jochanan ben Zakkai, de stad uit. Hij werd gepakt door de Romeinen en profeteerde toen de val van Jeruzalem. Dit verheugde de Romeinen zo zeer dat ze hem lieten gaan. Hij vluchtte naar Javne. Hij timmerde een onderdak, een huis. Hij weende hier over Jeruzalem. Terwijl hij dat deed zocht hij troost in het Woord. Hij las II Koningen 25:9 waar gesproken wordt over Nebukadnezar. Hier staat geschreven:

'Hij verbrandde het huis des Heeren, en het huis van de koning, mitsgaders alle huizen van Jeruzalem; en de huizen van de groten verbrandde hij met vuur.'

Toen hij dit had gelezen viel hem iets in. Hij moest niet langer jeremiëren en bij de pakken neerzitten. Hij moest iets doen. En hij besloot om een *school* te stichten: een leerhuis. En hij noemde haar *'Het Grote Huis'*. Nicole Krauss zegt:

'Tegenwoordig is elke Joodse ziel gebouwd rond het huis dat in vlammen is opgegaan' (Het grote huis (2010, p. 333):

Als Israël in ballingschap is en Jeruzalem in brand staat dan rest haar niets dan Het Grote Huis. Wat is dan dit Grote Huis? Wonen in dit huis is: *het innerlijke huis van de geloofstraditie bewaren temidden van de wereld*. Over de hele wereld is dit Grote Huis verspreid en zijn er leerscholen gekomen. Hier wordt de geloofstraditie levend gehouden temidden van de wereld, vanuit het verlangen naar herstel van het huis van Israël.

Wij zijn Israël niet. Maar ik ben van mening dat de Kerk vandaag, geënt óp Israël in Christus, hier in het westen, in onze moderne en postmoderne tijd, in een vergelijkbare positie verkeert. Misschien niet in de brute, gewelddadige en letterlijke zin maar wel in een meer verholde, geestelijke zin. Het Huis van het christelijke Europa staat in brand en ons rest slechts het Grote Huis van de christelijke geloofstraditie. En de hoop op herstel: Réveil!

Laten we eerst kijken naar het Huis van Europa en voorts naar het Grote Huis van de geloofstraditie: een huis dat primair een leerhuis is, een *leerschool!*

1. *Het Huis van Europa*

In het Huis van Europa onderscheid ik drie fasen, die van a) de premoderniteit, b) de moderniteit en c) de postmoderniteit.

a. Premoderniteit

Gods hand is over de geschiedenis van Europa gegaan. In deze heidense gebieden is het licht van Christus gekomen. Van een huiskerkje op zolder bij Justinus de Martelaar is het gegaan tot de vroegchristelijke basiliek in Ravenna. En van een Romaans kerkje dat nog iets van de zwaarte van onze gebieden in zijn muren torst tot de kathedralen van licht van de Gothiek. Het huis van Europa werd aldus van een magische plek in een teutoons woud tot een *kathedraal* van het licht van Christus. De middeleeuwer is naar zijn ziel een kathedralenbouwer. En altijd omvangt mij als ik met de trein Dordt binnenrijd een immense ontroering bij het zien van de Grote Kerk hier. Leertouwer leerde ons op vrijdagmiddag toen we bij hem Van Ruler lazen dat Van Ruler zijn hoed afnam, telkens wanneer hij voorbij het standbeeld van Willibrord kwam, en zei: bedankt, broeder! Ik doe dat in die geest als ik de Dordtse dom ontmoet: 'Bedankt broeders!'

Ik vind het van een immense tragiek en tristesse dat de ene Kerk van Europa uiteen gescheurd is. Zij was één van de vijf patriarchaten van de vroege Kerk, gesticht door Petrus en Paulus. De bisschoppen stonden in de lijn van de apostolische successie. In dit spoor is deze Kerk opgebloeid tot een kathedraal. Wat had ik graag gezien dat deze Kerk, toen haar licht begon af te nemen in de late middeleeuwen en zestiende eeuw, was hervormd. Maar het heeft niet zo mogen zijn. Een scheur loopt door dit Huis van Europa sindsdien. Waar de Reformatie zichzelf bedoelde als een hervormd lokaal, letterlijk een hokje of lokaaltje waar je als in een treinlokaal zit te wachten op de wederkeer, is zij al spoedig een nieuwe Kerk geworden naast de oude. Ik betreur dat en vind dat we nog steeds niet meer dan een hervormd lokaal zijn: noodkerk. We mogen nooit een kerk worden, tot we weer samen zullen wederkeren. Is dat niet veel te romantisch? Moeten we niet realistisch zijn? Dat is helemaal niet de vraag. Mogen we hierop hopen? Dát is de vraag. En met Willem van Ornaje zeg ik dan: 'het is niet verboden om te hopen!' Laten we dat dan doen – hopen, bidden, elkaar ontmoeten - in ons *hervormd lokaaltje naast de kathedraal van Europa*.

b. Moderniteit

Zowel Rome als Reformatie krijgen in vanaf de zestiende en zeventiende eeuw te kampen met de opkomende moderniteit. Kathedraal en noodkerk krijgen dit als een zeer sterk en bedreigend front tegenover zich. Descartes breekt het huis van de Kerk en van de klassieke christelijke wetenschap van vroege kerk, middeleeuwse en gereformeerde scholastiek volledig af. Hij bouwt, na de totale kaalslag die eindigde in een hoop zand, een nieuw huis. Het is het *Maison Claire*, het Huis der Rede, het Huis der wetenschap. De Rede, door Hume aangevuld met de Ervaring of Empirie, wordt sindsdien het huis van het moderne denken. Hier is elke verbinding met God of geloof verbroken en scheiden geloof en wetenschap van elkaar. Voetius voelde haarscherp aan wat een immense kaalslag dit zou zijn. En hoe arrogant het is dat je denkt opnieuw te kunnen beginnen. Descartes is de zoon die de vader ontkent. Ironisch genoeg is hij door Hegel weer genoemd 'de vader van het moderne denken'. Dan ben je vader van het vaderloze, traditeur van het traditeloze. Met zeer vele kinderen inmiddels!

In de kerkbouw van de Barok is nog een grootse poging tot herstel van de kathedraal gedaan, maar toen was het ook wel gedaan met het oude Europa.

In de Franse Revolutie slaat de moderniteit ook in gewelddadige zin om zich heen. In heel Europa gaan 4000 kloosters dicht of in puin, alleen in Frankrijk al ruim 1000. Vele kerken worden gesloopt of men haalt het glas-in-lood eruit en plaatst er wit glas in: *Verlichting* noemen we dat! Ironisch genoeg komt in dit spoor het museum van kerkelijke kunst op. *Service des monuments historiques*. De kerk is van kathedraal tot *museum* geworden, een museaal reservaat, en het '*denkend deel der natie*' kan hier minzaam aapjes kijken op

zondagmiddag. Het is niet voor niets dat in Frankrijk vandaag als in geen ander land de boel in het onderwijs in de banlieues totaal uit de hand loopt.

Wij protestanten lopen vanuit ons antipapisme het risico dat we deze neergang niet zien of zelfs wel net goed vinden voor de Rooms-Katholieke Kerk. Maar het is verschrikkelijk. We moeten hier goed kijken en zitten in dezelfde schuit als zij!

Gelukkig is ook hier een 'narrow escape' aan zowel protestantse als katholieke zijde: in 1837 begint één jongeman, Prosper Guéranger in Solesmes met de bouw Het Grote Huis: hij boiwt een klooster en zoekt een weg terug naar de vroege kerk, en in dit spoor bloeien de neogothiek en de neoscholastiek op: een katholiek Réveil. En is dit niet de tijd waarin we ook van protestantse zijde een Europees Réveil zagen opbloeien?! César Malan, Bilderdijk, Da Costa en vooral Groen van Prinsterer die magistraal de moderniteit peilt en ontmaskert in *Ongeloof en revolutie*. Hier op de Guido ontdekten we dit boek en lazen het met rode oren!

c. Postmoderniteit

In de twintigste eeuw vergruizelt de Kerk nog meer. Het heidendom van ons imperialisme stort ons in de eerste Wereldoorlog. Het Germaanse heidendom bloeide – waar iedereen in Europa dacht dat we Maison Clair bewoonden en geloof en bijgeloof in musea waren bijgezet – bloeide sinds de ariosoefie van de negentiende eeuw ondergronds en verborgen – occult heet dat - welig voort en kwam in de hersensen van Heydrich en Himmler en Hitler bovengronds in het diabolische, neo-heidense nazisme. De *Wemelsburcht* van Himmler en de *Wolfsschanze* van Hitler zijn hier het nieuwe huis. De concentratiekampen zijn een verbinding van dit huis der duisternis met de zogenaamde rationaliteit en systematiek van het Huis der rede.

Maar ook hier was er de 'narrow escape': de cel van Dietrich Bonhoeffer en de barak van Ds. Overduin en de uit luciferhoutjes gemaakte chanoekakandelaar in het museum in Mechelen zijn hier schuilkerkjes voor de ziel.

Na de oorlog ligt heel het Huis van Europa in puin. De moderne, rationele mens was hier genadeloos geconfronteerd met zijn eigen duisternis. En ook al gaat de moderniteit tot mijn verbijstering gewoon door en doet alsof die oorlog een uitzondering een aporie was, toch kunnen veel mensen niet meer wonen in het huis van de moderniteit. De postmoderniteit ontstaat. 'Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr', dichtte Rilke profetisch. En het postmodernisme is dan ook geen huis maar een *ruïne, een gefragmenteerd huis*. De postmoderne filosofe Agnes Heller verstaat de werkelijkheid als fragment, als een brokstuk dat toevallig en betekenisloos in het bestaan is geworpen. Ons denken en leven en scheppen is slechts fragmentarisch, er is geen amenhangend wereldbeeld meer, geen groot verhaal of omvattend antwoord, alles is kwetsbaar, en kunst een vorm van momentane troost: 'alleen in mijn gedichten kan ik wonen'. Als ik niet christelijk zou zijn zou ik postmodernist zijn. Het erkent het menselijk tekort tenminste, waar de moderniteit het tekort domweg ontkent.

Moderniteit en postmoderniteit vormen samen de dominante cultuur. En waar het nog parasiteert op het oude christelijke Huis van Europa, vertoont het bij tijden soms hoge en edele trekken. De moderne gezondheidszorg is heel ver, en dat kan een zegen zijn. Maar de klinische kou van het reductionisme dat zelfs de menselijke geest ziet als een chemische fabriek is tegelijk verschrikkelijk. Postmoderne kunst kan zeer ontroerend zijn en eerlijk en soms een fascinerende hang naar harmonie weerspiegelen zoals in de *minimal music*. Maar als die oude resten christelijke beschaving wegvallen – en dat proces is heel zich aan het voltrekken - dan blijft er helemaal niets meer over dan een koude ruïne.

Deelconclusie

Het beeld is somber. Van een magische plek in een woud werd Europa via huiskerk en basiliek een kathedraal. De kathedraal scheurde en er ontstond een noodkerk naast. De moderniteit brak dit alles af en bouwde haar Maison Claire. In de oorlogen van de twintigste eeuw bleef van dat huis slechts een postmoderne ruïne over. De kathedraal is een ruïne geworden.

En waar staan wij?

Laten we niet gaan jeremiëren of bij de pakken gaan neer zitten. Laten we gaan wonen in het Grote Huis.

2. Het Grote Huis

Hoe ziet het Grote Huis eruit? Ik wil een aantal karakteristieken ervan schetsen:

a. Bron en stroom: de geloofstraditie

Chaim Potok beschrijft in *Het kanaal* hoe een joodse architect een kerk moet gaan bouwen. Deze architect bouwt de kerk boven een bron. De Bron is het symbool van God zelf. Hij is de Bron van het Grote Huis. De wateren van de tijd ontspringen aan hem. Christus is het die de bron des levens is, de Eeuwige fontein. Hij is door de wateren van de tijd heen gegaan. Hij is Mens geworden, en heeft zich vernederd opdat wij verhoogd zouden worden. De wateren zijn over hem heengegaan opdat Hij ons weer zou brengen in het paradijs van God. Kern is hier: *ad fontem*: naar de Bron! Psalm 1 is de gestalte van het geloofsleven dat gelaafd wordt aan deze Bron.

Het Woord getuigt van deze Bron, het is niet zelf de bron maar het is de bornput van God zelf waarin en waaruit wij het levende water ontvangen.

Door de eeuwen heen is de stroom der traditie hier uit voortgevloeid. Zij heeft niet het goddelijk gezag dat het Woord heeft, maar een afgeleid gezag. Ik zou wensen dat we hier rijkelijk zouden putten uit de traditie. *Ad fontes!* Naar de bronnen! Laat ons huis geen klein huis zijn maar een groot huis. Zijn we niet veel te klein met onze aandacht alleen op de Reformatie te richten? De Reformatie zelf citeert talloze malen uit de vroege kerk. Juist de vroege kerk lijkt erg op onze huidige tijd. Hoeveel kunnen we van haar niet leren?! Maar ook van de middeleeuwen, ik vind dat die periode wel eens wat positiever tegemoet mag worden getreden. Wat een schatten liggen er niet verborgen in Bonaventura, in Thomas à Kempis, in Hadewijch.

Ik ben tijdens mijn studie in Egypte geweest en schreef een scriptie over de Koptische Kerk van Egypte. Toen ik daar in een klooster in de woestijn zat, vertelde de gastenpater mij dat de Koptische patriarch daar in het weekend zou zijn voor een korte retraite. Ik heb de stoute schoenen aangetrokken en gevraagd of ik hem mocht spreken. En dat mocht zowaar. We zaten op een zaterdagmiddag in de woestijn aan een tafeltje. Het was een man als Mozes. Ineens zag ik de hele tijdsstroom voor me. De exodus, Mozes die de Wet ontving, Maria en Jozef op de vlucht in Egypte, Markus de evangelist die de stichter van de Koptische Kerk is, en Shenouda III die de 63^e opvolger is van Markus. Sindsdien woon ik in het Grote Huis van de traditie der eeuwen: 6000 jaar liggen hier voor ons. Als ik op mijn kamer zit dan kijk ik soms naar de boeken en dan zie ik dat hele huis van boeken in dit licht. Elke dag probeer ik hier in de stilte te vertoeven van de binnenkamer, om me te laven aan de Bron en de bronnen.

Ik ben in mijn Guido-tijd dank zij dit Grote Huis niet ten onder gegaan in atheïsme –iets wat reëel heeft bedreigd. En ik dank God nog altijd dat ik op een dag naar Lindenberg ging en ik daar de Deense denker Sören Kierkegaard ontdekte, één van die bronnen van de kerk. Hij is voor mij een aanraking Gods geweest tot het geloof.

b. De woestijn zal bloeien als een roos: de samenleving

Wanneer we in het Grote Huis wonen bij de Bron en de bronnen, dan hoeven we niet bang te zijn. Dan is ons huis ook niet gesloten. Het heeft sterke muren maar ook grote vensters op de wereld. We kunnen dan als een Bonhoeffer dapper en onbevengend de wereld tegemoet treden. De wereld is immers van God. Zij lijkt wel geannexeerd te zijn door de krakers van het atheïsme. Maar wij moeten, zoals de stichting Camelot doet met leegstaande huizen, gewoon de wereld ingaan want zij is van God.

Volgens mij moeten we niet onszelf tekort doen door in een reservaat te gaan wonen. Verzuiling is geen antwoord, naar mijn overtuiging. Dan is het Grote Huis voor je het weet een zelfgenoegzaam schuurtje voor ons eigen soort. Dat kan toch niet de bedoeling zijn? Gods Bron vloeit uit in de wereld. Op een kwetsbare – dus niet activistische of Kuypertiaanse manier – mogen we zoeken naar wat onze hand vindt om te doen. De wereld is immers van God.

De cultuur is van God. Hij is de Schepper der scheppingsgave. Wij geven die terug aan hem, soli Deo gloria. We hoeven ons niet te generen voor christelijke kunst, muziek, architectuur of literatuur.

De wetenschap is van God. Laten we het arrogante Huis van de wetenschap gaan bewonen vanuit een pleidooi tegen reductionisme en scheidingsdenken en voor een werkelijke christelijke wetenschap. Ik heb zelf jarenlang gedacht dat dit onmogelijk zou zijn maar door een moeizame weg van mijn proefschrift heen heb ik ontdekt dat de wetenschap helemaal niet zo sterk staat als ze zelf beweert en dat geloof een legitieme plaats daarbinnen mag hebben, of het nu de natuurwetenschappen of de geesteswetenschappen betreft. Wat mij verbaast is dat het vaak juist reformatorische christenen zijn die dit niet aandurven en die veilig schuilen in een scheiding van geloof en wetenschap.

De samenleving is van God. Laten we in ons maatschappelijk, economisch en politiek zichtbaar zijn. Dat valt niet mee maar het is onze opdracht. Laten we ons verzetten tegen de scheiding van geloof en politiek. Alle politiek is geloof.

c. Planthof van God: het onderwijs

Het Grote Huis van Jochanan ben Zakkai was vóór alles een school. Dat zijn jullie en ik ook. Wij werken op een school. Wij voeden de kinderen of de jongeren op. Dat is een zeer hoge taak. De school is een planthof van God. Zij is bij uitstek de plek waar de Kerk gebouwd wordt en waar mensen worden opgevoed tot het staan in de wereld vanuit het geloof.

Hoe zou je dat nu kunnen doen? Ik wil eindigen met een aantal concrete ideeën. Zie ze als een spiegel om in te kijken voor je eigen praktijk. Ik steek de schop in de grond en plant drie bomen. Het zijn bomen van de moed, want meer dan wat ook is vandaag moed nodig.

i. De eerste 'Boom van de moed': Ga wonen in het Grote Huis!

Ik zou wensen dat wij allen in dit Grote Huis steeds meer en meer gingen wonen. En dat zeg ik in het bijzonder tegen de jonge leraren. Jullie zitten ook in deze vluchtige snelle tijd. Voor je het weet word je volledig opgeslokt door allerlei dingen. Ga naar de bronnen, zoek de stilte van de binnenkamer en raak 'verworteld in je identiteit' en dan in de brede zin van het woord: lees de vroege kerk, de middeleeuwen, de reformatie of mooie bronnen van recenter datum. Lees ook de geloofsbronnen die over je vakgebied gaan. Ik doe dat zelf minstens een uur per dag. Dat voedt je werkelijk in het geloof en in je staan in de wereld, als leraar. Hij die water geeft moet zelf naar de Bron gaan.

Wanneer je dat doet - 'wonen in andere tijden' - dan ben je ook, zoals Lewis zo prachtig zegt in een toespraak aan zijn studenten, 'immun voor de stortvloed van onzin waarmee pers en ether van de eigen tijd ons overspoelen'. Dan ben je ook beter in staat om onderwijsvernieuwingen te peilen en te beoordelen.

ii. De tweede 'Boom van de moed': Vorm een tegencultuur!

Dit begint al bij de taal. Dan spreek je volgens mij eigen woorden in plaats van bijvoorbeeld 'competenties': zelfs de identiteitsdoelstellingen van de Wartburg richten zich op 'het werken aan een apologetische attitude, waarbij verworteling in de eigen identiteit, weerbaarheid en participerende en beïnvloedende competenties sleutelbegrippen zijn'. Hier staan de poorten van de Vaste Burcht wel erg ver open! Het staan in de wereld als leraar en leerling is geen kwestie van competenties aanleren. Het is een diepe gestalte der ziel. Hier passen andere woorden, beeldender, poëtischer. CvB-ers, locatiedirecteuren afdelingsleiders en leraren, spreek een eigen taal, de taal van het hart. Zolang je maar zorgt dat je goed bent en consistent kun je binnen bepaalde grenzen heel veel doen.

Dan spreken we tegenwoordig ook over opbrengstgericht leren. Wat een woord. 'Opbrengstgericht leren' is net zo iets als 'bewegingsgericht wandelen'. Stop met dit soort non-taal.

Maar het gaat verder dan de taal. Durf als school in debat te gaan met het ministerie over nieuwe beleidsplannen. De refo=scholen zijn wel erg makkelijk achter het Studiehuis aan

gerend. Nu hebben we het opbrengstgericht leren en de kenniseconomie weer, waar we aan moeten voldoen. Volgens mij gaan we zomaar niet failliet zolang we maar heel goed doordacht onze visie verwoorden en ook echt kwaliteit leveren. Ook hier is angst een slechte raadgever en ik zie wat angst bij scholen voor de inspectie en de accreditoren. En naast angst ligt ook gemakzucht op de loer. We zijn een gevestigde orde geworden en het is prettig toeven hier. Maar laten we ons herinneren hoe we begonnen zijn! Ik zou wensen dat dat oude elan weer nieuw leven werd ingeblazen.

Volgens mij zouden we hier vooral veel aan samenwerking hebben, omdat je dan sterker staat. Er bestaan dergelijke verbanden, zoals Dorvo en dergelijke: benut ze hiervoor. Ik geloof dat dat gezegend zal worden. Dat is ook geloof.

iii. De derde 'Boom van de Moed': Zoek in je dagelijkse lessen naar een metafysch venster!

Wat mij betreft is onderwijs 'vorming van de ziel'. Binnen elk vak kun je zoeken naar een verbinding van het natuurlijke met het hogere. Dat doe je allereerst als mens, door een spiegel van Gods liefde en naastenliefde te zijn en de leerlingen deze spiegel ook voor te houden: hier ontspringt ook de morele orde waarin je ze opvoedt: pest je medeleerling niet maar kwets ook je leraar zelf niet.

Zoek daarnaast vanuit je vak naar een venster op God, een metafysisch venster. Dat kan bij elk vak. Als je dat niet doet dan ben je niet meer dan een 'LOI met de Bijbel'. Dan kun je net zo goed de leerlingen eerst thuis laten bidden en erna openbaar onderwijs laten volgen. Als iets vandaag urgent is dan dit wel. De serie in het RD hierover vond ik schokkend. Heel veel refo-leerlingen hadden totaal niet het idee dat ze, behalve de opening en wat regels, christelijk onderwijs volgden.

Dit is onze dure plicht bij elk vak, niet op een overspannen manier maar op een mooie, beeldende en subtiele wijze. Ik geloof ook zeker dat dit gebeurt, maar volgens mij te weinig. De examendruk is zo hoog dat het sluitpost wordt. Ik zou zeggen: breek dan gewoon in binnen de stof en voeg op bijna criminele wijze her en der iets in deze zin toe. Ik heb dat zelf altijd gedaan door bij geschiedenis te vragen naar Gods hand in en achter de dingen. Bij de talen kun je dat doen door de verwondering te wekken over de schoonheid van de taal of door het lezen van teksten met een interessante inhoud. En vooral door goed literatuuronderwijs te geven, maar dat is volgens mij ook op refo-scholen gedecimeerd sinds het Studiehuis: ongelofelijk vind ik dat. Bij economie kun je spreken over het gebod Gods tot soberheid en barmhartigheid. Bij de beta-vakken over orde, maat en getal als scheppingsgaven van God, bij de beroepsvakken kun je de leerlingen verwondering wekken over hoe God alles – hout en steen en graan – gemaakt heeft en hoe je met de dingen omgaat en met elkaar. Ik ben blij dat daar ook een workshop over gaat. Van cluster-4 tot gym-6 moeten we dit metafysisch raam openzetten. Anders kunnen we beter opdoeken als reformatorische scholen.

Maar dit vraagt veel van onzelf. Als je moeite hebt je hoofd boven water te houden, denk je maar aan één ding en dat is overleven. Dat snap ik ook. En toch: als je een keer iets vertelt over jezelf, bij een dagopening, kan juist de kwetsbaarheid ook een band scheppen tussen jou en de leerlingen. Stel jezelf de vraag of je dit doet en hoe je dit meer zou kunnen doen. Bij een vak als godsdienst is het juist de kunst om het obligate en voorspelbare er af te halen voor refo-kinderen. Dat kan volgens mij alleen maar door een werkelijk gesprek en van daaruit vertellen over de dingen en door ruimer en breder de bronnen te lezen dan we soms doen, dat is soms wel erg zelfbevestigend!

Ik geef nu meer dan 20 jaar les en de meeste jaren aan vrijwel ongelovige leerlingen. Ik heb naar eer en geweten altijd zelf geprobeerd om deze verbinding te maken. Ik zeg dit niet uit een ivoren toren maar vanuit een harde schoolpraktijk, zeker die hier in Dordt op het Insula College waar ik van vmbo tot vwo les gaf. Ondanks de harde straatcultuur waren heel veel leerlingen ontvankelijk voor de hogere dingen. Ik had een stencil gemaakt over 'de zin van de geschiedenis' en op vrijdagmiddag deed ik voor wie dat wou filosofie. Allemaal gingen ze toch nadenken over de grote vragen. Gewoon doen, en de moed hebben om het te doen. Misschien is het bij refo-kinderen nog moeilijker dan op mijn oude school, omdat ze zich afzetten tegen de opvoeding wat ze bij mijn oude school al niet meer deden omdat alles mocht. Hier zou je ze de spiegel voor kunnen houden van andere scholen, bijvoorbeeld in Canada, waar de ouders alles betalen maar waar een enorme urgentie wordt gevoeld. Net als

wijzelf moeten onze leerlingen aanvoelen dat het iets zeer bijzonders is dat we christelijk onderwijs ontvangen.

Misschien moeten wij ons hierbij wel afvragen of onze leerlingen het geloof niet als zeer ver weg beschouwen, niet voor hen, en dat het daardoor komt dat hun moraliteit niet kan verwortelen. Is onze verschrikkelijke Gomarus-Arminiusstrijd niet met ons aan de loop gegaan? Ik pleit voor een nieuwe naturaliteit in dezen, zoals het volgens mij ook bedoeld is: de spanning laten staan tussen verantwoordelijkheid en genade, maar wel vanuit een ruime 'gunning'!

Conclusie

Rabbi Jochanan ben Israël stichtte na de brand van Jeruzalem Het grote Huis. Het heeft 20 eeuwen weten te overleven. Sinds 1948 is er de terugkeer naar het Beloofde Land. Laat dit ons moed geven om na de Brand van Europa vast te houden aan de hoop op een Réveil. Soms denk ik: ofwel we gaan als beschaving ten onder en doemt een nieuwe beschaving op: een kille, technocratische wereld in Azië – die je nauwelijks een beschaving kan noemen. Soms denk ik dat de geschiedenis werkelijk naar zijn eindpunt gaat. Maar vandeweek liep ik door de polder en toen rook ik een vleug van voorjaar. Toen dacht ik: misschien gaat onze cultuur misschien door zijn eigen nulpunt heen – want wat moet er nog komen na het postmodernisme? – en krijgt zij zelf een 'narrow escape'. Dan hoop ik op een nieuwe pre-moderniteit: gelouterd door de eeuwen terug naar de Kerk! Laten we vanuit die hoop dapper strijden én bidden in Het Grote Huis van vandaag, en onderwijl tegen elkaar zeggen: '*volgend jaar in Jeruzalem*'.